

Nietzscheov perspektivizam

Pavičić, Dario

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:051633>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Dario Pavičić

NIETZSCHEOV PERSPEKTIVIZAM

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Igor Mikecin

Zagreb, rujan 2023.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Kritika spoznaje	2
2.1. Jezik, pojmovi i metafore	2
2.2. Racionalnost, istina i želja za znanjem	3
2.3. Uloga osjetila	5
2.4. Suprotnost subjekt-objekt i stvar o sebi.....	6
2.5. Činjenice i interpretacija.....	8
2.6. Bitak i bivanje.....	9
3. Kritika morala	11
3.1. Filozofija i moral	11
3.2. Moralni ideal.....	13
3.3. Namjera i odgovornost	14
4. Mogućnosti i granice perspektivizma	16
4.1. Kritički potencijal perspektivizma.....	16
4.2. Odgojno-obrazovni potencijal perspektivizma.....	18
4.3. Ograničenja i nedosljednosti perspektivizma	19
4.3.1. Perspektivistički paradoks.....	20
4.3.2. Perspektivizam, volja za moć i ljudska priroda.....	20
5. Zaključno razmatranje.....	22
6. Literatura	24

Nietzscheov perspektivizam

Sažetak

Nietzscheov perspektivizam je spoznajno stajalište koje podrazumijeva decentriranje spoznajnog subjekta te objašnjavanje i pobijanje načina i sredstava kojima čovjek antropocentrično i antropomorfnu pristupa spoznaji zbilje.

U radu se interpretiraju dijelovi Nietzscheova djela u kojima se izlaže nauka o perspektivizmu. Sinteza toga nauka ima poslužiti u svrhu obuhvatnijeg prikaza Nietzscheova shvaćanja znanja, koje uključuje skepsu prema naslijeđenim temeljnim filozofijskim pojmovima i raskrivanje njihove arbitrarne, konvencionalne i pragmatične prirode.

Zadaća je rada također da predstavi misaone struje i autore na koje je perspektivizam utjecao neposredno, zatim one s kojima pokazuje određene sličnosti te da ukaže na značenje perspektivizma za razumijevanje jezika, morala, odgoja i obrazovanja te znanstvene spoznaje.

Rad se sastoji od uvoda, triju glavnih dijelova (1. *Kritika spoznaje*, 2. *Kritika morala*, i 3. *Perspektivizam*) i zaključka. Perspektivizam se ukratko objašnjava u uvodnom poglavlju, a zajedno sa svojim implikacijama na ostale elemente Nietzscheova nauka o spoznaji razvija se u poglavlju *Kritika spoznaje*. Ono se prvenstveno dotiče Nietzscheove kritike ontologije, kritike logike i racionalnosti, pojma istine i stvari o sebi i kritike odnosa subjekt-objekt. U drugom poglavlju rad se bavi onim aspektima Nietzscheove kritike morala koji su usko povezani s perspektivizmom, a to su prvenstveno Nietzscheova genealogijska metoda, kritika moralnih ideala i kritika pojmova moralne odgovornosti i slobodne volje. Treće poglavlje donosi osvrt i komentar o potencijalu i granicama perspektivizma, s posebnim naglaskom na znanstvenu spoznaju, jezik i obrazovanje.

Diplomski rad *Nietzscheov perspektivizam* sadržavat će pedagoško-psihološko-didaktičko-metodičku komponentu jer se prijavljuje na dvopredmetnom diplomskom studiju filozofije – nastavnički smjer.

Ključne riječi: perspektivizam, spoznaja, znanje, istina, iskustvo, koncept, konceptualnost, genealogija, bitak, bivanje

Nietzsche's perspectivism

Abstract

Nietzsche's perspectivism is an epistemological position that presupposes decentering of a knowledge subject, as well as explanations and refutations of anthropomorphic and anthropocentric ways and means by which a human gets to know reality.

In this text, I am aiming to interpret parts of Nietzsche's work in which he brings up his doctrine of perspectivism. The synthesis of this doctrine will be of use to present Nietzsche's conception of knowledge, which is characterized by skepticism towards inherited philosophical concepts, discovering their arbitrary, conventional, and pragmatic nature.

The other aim of this text is to present the authors and schools of thought that were influenced by perspectivism directly, the ones with which it bears certain similarities, as well as to stress the importance of perspectivism for understanding language, morality, education, and scientific knowledge.

The thesis has an introduction, three central chapters (1. *Critique of cognition*, 2. *Critique of Morality*, and 3. *Perspectivism*), and a conclusion. Perspectivism is shortly explained in the introduction, but it's elaborated in the *Critique of Cognition*, together with its implication on other components of Nietzsche's epistemology. The aforementioned chapter primarily touches upon Nietzsche's critique of ontology, logic, and rationality, then critique of the concepts of truth and thing-in-itself, as well as that of the relation between subject and object. The second chapter comprises the aspects of Nietzsche's critique of morality and ethics that are closely related to perspectivism – his genealogical method, critique of moral ideals, and critiques of concepts of moral responsibility and free will. The third chapter brings up the reflection and commentary on perspectivism's potential and boundaries, as well as its influence on scientific inquiry, language, and education.

Master's thesis *Nietzsche's perspectivism* will contain a pedagogico-psychologico-didactico-methodical component.

Key words: perspectivism, cognition, knowledge, truth, experience, concept, conceptuality, genealogy, being, becoming

1. Uvod

Kanonski pregledi epistemologijskih stajališta u povijesti filozofije obično vremenski i geografski grupiraju „filozofijske škole“ ili „pravce“ pa se tako govori o racionalističkoj filozofiji ranog novog vijeka, klasičnom engleskom empirizmu, klasičnom njemačkom idealizmu i sl. Takve podjele uvelike olakšavaju stjecanje općih predstava nužnih za proučavanje i poučavanje kako povijesti filozofije općenito, tako i epistemologije napose. Ipak, na takav se način, nažalost, zaobilaze ili tek ovlaš dotiču oni mislioci koje je teško svrstati pod neki takav pravac, kao i oni koji naizgled nemaju svoje preteče ni nastavljače. Friedrich Nietzsche jedan je od takvih mislilaca. Kritizirajući i niječući temeljne pretpostavke dotadašnje filozofije, on nije težio uspostavljanju novog filozofijskog sustava u strogom smislu te riječi, nego je radije dosljedno isticao ono što naziva „zabludama“, „pogreškama“, pa i „lažima“.

Iako je Nietzscheov filozofijski opus nesvodiv na neki nauk, za spise u kojima problematizira mogućnost i korisnost znanja, ontologijski status istine, ulogu razuma i osjetila te ostale epistemologijske teme, upravo se *perspektivizam* ističe kao zajednički nazivnik – stajalište koje nam najbolje približava ishodišta i ciljeve njegove kritike epistemologije. Iako se radi o bilješkama koje su tek posthumno sabrane u knjigu *Volja za moć*, u ovom radu uzimaju se u obzir one koje se odnose na perspektivizam i povezane su s onim što je o toj temi iskazano u djelima *Ljudsko, odviše ljudsko*, *Genealogija morala*, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, *S onu stranu dobra i zla* te *Sumrak idola*.

U navedenim djelima Nietzsche je prije svega razotkrio neosviješteni antropocentrični stav koji ljudsku perspektivu uzima kao polazište za dostizanje objektivne istine ili znanja. On ističe da je ljudska perspektiva, ograničena na zadani životni kontekst, razum, osjetila i jezik kojim se čovjek služi, dostatna za stvaranje strogo uvjetnih i ograničenih istina koje nemaju nikakvo važenje za svijet kakav on po sebi jest. Nietzscheovo glavno polazište je, dakle, u tome da ljudska istina nema važenje po sebi te je, kao i ljudska spoznaja i svijest, nerazlučiva od ljudske perspektive te njome sasvim zadana i omeđena.

2. Kritika spoznaje

U ovom poglavlju prikazat ću Nietzscheov pogled na ograničenja ljudske spoznaje, od kritike jezika i pojmovnog mišljenja, racionalnosti, pojmova istine i znanja, te opreka pojava – stvar o sebi, teorija – praksa i subjekt – objekt, u svrhu relativno sažetog, ali cjelovitog portretiranja Nietzscheove spoznajne teorije i njegove perspektivističke pozicije.

2.1. Jezik, pojmovi i metafore

U djelu *O istini i laži u izvanmoralnom smislu* Nietzsche nam obraća pozornost na proces konstrukcije pojmova o zbilji, ističući kako posjedujemo samo „metafore“ kojima se služimo kako bismo identificirali stvari i tako se lakše snašli u vanjskom svijetu, a te metafore „baš nimalo ne odgovaraju izvornim bitnostima“¹ na koje se odnose, nego su stvar konvencije.² Iz toga se može vidjeti da Nietzsche, kad kritizira pojam istine, zapravo kritizira teoriju korespondencije³, odnosno stav da je kriterij istine odgovaranje misli i onog mišljenog, tj. iskaza i onog iskazanog.

Međutim, zašto Nietzsche govori o metaforama? Ukoliko su naše jezične konstrukcije arbitrarne u odnosu na stvari, teško je govoriti o usporedbi (osim ako se radi o onomatopeji). Ipak, ističe kako čovjek iz opetovanog susreta s nekim predmetom, primjerice određenom vrstom životinje, ima predstavu o tome kako bi ta životinja trebala izgledati, te ju on na taj način identificira, stvarajući pojam. Taj pojam se sastoji od općih svojstava te životinje – primjerice, onog što svaka deva treba imati da ju se smatra devom. Nietzsche u pitanje dovodi korespondenciju između onog što opažamo i pojma kojim to nešto pokušavamo odrediti.

Razmatrajući nastanak i razvoj pojedinih ljudskih praksi i institucija, te uzimajući u obzir njihov povijesni razvoj, a ne samo aktualno postojeće fenomene, moguće je izbjeći zamku koju Nietzsche opisuje na početku *Volje za moć*, a to je neograničeno povjerenje u jezik kao

¹ Friedrich Nietzsche, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., 10-11.

² Usp. François Raffoul, *The Origins of Responsibility*, Indiana University Press, Bloomington, 2010, 83.

³ Usp. A. Nehmas u Andrew Jason Cohen, „In Defense of Nietzschean Genealogy“(Pre-Publication Version), *Philosophical Forum*, 30 (4), 1999, 269-288.

neutralno i sasvim slobodno sredstvo izražavanja, te previđanje njegove povijesnosti, pragmatičnosti i oblikovanja u specifičnim životnim uvjetima.⁴

S tim polazištem Nietzsche u pitanje dovodi povlaštenost ljudske perspektive, koja nije samo tek jedna od brojnih mogućih interpretacija zbilje, nego je i na sasvim osobit način oblikovana i zadana. Primjerice, jezično ograničenje jedva osjetimo,⁵ a ono bitno utječe na oblikovanje mišljenja.

2.2. Racionalnost, istina i želja za znanjem

Perspektivistički pristup istini lakše ćemo shvatiti ukoliko ga promatramo u opreci prema apsolutističkom pristupu. Naime, apsolutizam zagovara da je tvrdnja, ukoliko je istinita, istinita za sve, dočim prema perspektivizmu tvrdnje mogu biti istinite samo unutar određene perspektive, dok u drugim perspektivama ne moraju.⁶

Djelo *O istini i laži u izvanmoralnom smislu* Nietzsche započinje s hipotetskom parabolom o tome kako „u nekom zabitnom kutku svemira (...) lukave životinje iznađoše spoznavanje“.⁷ Već se dakle na samom početku jasno razabire Nietzscheovo perspektivističko polazište u epistemologiji; znanje je za njega ljudska tvorba.

Nietzscheov stav prema racionalnosti može se ilustrirati i njegovom kritikom suprotstavljanja teorije i prakse.⁸ To suprotstavljanje, između ostalog, sugerira da može postojati teorija lišena praktičkih, odnosno, instinktivnih, emotivnih i drugih iracionalnih interesa. Nagon za znanjem *kao takvim* za Nietzschea ne postoji – znanje je uvijek znanje *radi neke svrhe* koju na svoj način i iz svoje perspektive definira određeni *netko* ili *neki* (pojedinaac, skupina, nacija, država itd.), a služi kao sredstvo za stjecanje moći.⁹ Na sličan način kritizira i

⁴ Friedrich Nietzsche, *Volja za moć: Pokušaj prevrednovanja svih vrijednosti*, Mladost, Zagreb, 1988, 199.

⁵ Isto, 255.

⁶ Usp. Steven D. Hales i Robert C. Welshon, „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“, *History of Philosophy Quarterly*, 11 (1), 1994, 101-119., ovdje 105-106.

⁷ F. Nietzsche, *O istini i laži*, 7.

⁸ F. Nietzsche, *Volja za moć*, 206.

⁹ Isto, 240.

težnje za istinom – istina se ne priželjkuje zbog nje kao takve, nego zbog svojih povoljnih posljedica.¹⁰ Ukoliko u nekoj istini ne vidimo nikakvu korist, prema njoj se odnosimo indiferentno ili u najboljem slučaju s površnom i prolaznom znatiželjom. Površnost i indiferentnost prema istinama koje bi ih mogle ugroziti Nietzsche pripisuje ljudskom instinktu samoodržanja,¹¹ koji igra važnu ulogu i u nizu njegovih drugih argumenata koji se dotiču ljudske prirode. Na znanstvenike gleda podozrivo jer se podređuju pravilima i istražuju zato što moraju, prinuđeni narudžbom ili normom i činjenicom da su drugi tako djelovali prije njih.¹²

Ipak, unatoč tome što negira istinu kako je shvaćena u dotadašnjoj filozofskoj tradiciji, ali i u pojednostavljenom, odnosno svakodnevnom poimanju, on ne odbacuje mogućnost istine, nije potpuni relativist. Iako istina ovisi o perspektivi i apsolutni pogled ne postoji, to ne znači da su sve istine jednako valjane; različite perspektive možemo međusobno uspoređivati i odmjeravati¹³. Upravo po tome perspektivizam se razlikuje od relativizma, a Nietzscheu je potrebno to razlikovanje kako bi utvrdio jedini oblik istine koji je dostupan ljudima¹⁴. Hales i Welshon ističu i kako Nietzsche unutar perspektivističkog poimanja razlikuje ono što *jest* istinito u perspektivi i ono što se *smatra* istinitim u perspektivi, ali nije istina, nego je samo uvjerenje.¹⁵

Zanimljiv moment u okviru Nietzscheove kritike racionalnosti njegov je napad na postvarenje logičkih i matematičkih predmeta i odnosa, koji se lako može tumačiti i kao napad na logiku i matematiku kao takvu, no neki interpreti ipak preferiraju umjerenije tumačenje.¹⁶ Dosljedan svom povijesnom pristupu pojmovima, Nietzsche kritizira zakon neproturječnosti:

¹⁰ F. Nietzsche, *O istini i laži*, 9-10.

¹¹ Friedrich Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla: predigra filozofiji budućnosti*, AGM, Zagreb, 2002., 79.

¹² F. Nietzsche, *Volja za moć*, 205.

¹³ Usp. Robert Miner, „Gay Science and the Practice of Perspectivism“, u: Robert Miner (ur.), *Nietzsche and Montaigne*, Palgrave Macmillan Cham, London, 2017, 43-93, ovdje 64.

¹⁴ Usp. S. D. Hales i R. C. Welshon, „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“, 101.

¹⁵ Isto, 106-107.

¹⁶ Vidi Steven D. Hales, „Nietzsche on Logic“, *Philosophy and Phenomenological Research*, 56 (4), 1996, 819-835, ovdje 820-822.

„Ne uspijeva nam potvrđivati i nijekati jedno te isto: poučak je to subjektivnog iskustva, u njemu se ne izražava nikakva 'nužnost', *nego samo neka nemoć*.“¹⁷

U nastavku istoga spisa dolazimo do ključnog momenta u razumijevanju prethodne tvrdnje:

„*Proračunljivost kakva zbivanja* nije u tome da se slijedilo kakvo pravilo, ili osluškivala kakva nužnost, ili da se iz nas u svako zbivanje projicirao kakav zakon kauzalnosti: – ona je u *navraćanju istih slučajeva*.“¹⁸

Ukoliko smo upoznati s Piagetovom kritikom filozofijske psihologije i njegovom *genetičkom epistemologijom*, ovi Nietzscheovi prigovori zazvučat će poznato. Prema toj kritici, ono što nam djeluje kao zakon i istina koja postoji van naše spoznaje i prethodi nam, zapravo se obrazuje kroz ponavljajuće sheme koje se internaliziraju u ranijim stadijima psihogeneze.¹⁹ Drugim riječima, logičke izvjesnosti, iako same po sebi nisu empirijski sadržaj, imaju empirijsko porijeklo – one su svojevrsno postvareno, apstrahirano iskustvo, a nisu apriorne; bez iskustva ih ne bismo uopće mogli ni steći.

2.3. Uloga osjetila

Ukoliko znanje i istina važe kao najviše vrijednosti do kojih se dolazi prije svega umom, Nietzsche zamjećuje kako su u težnji za spoznajom inače izražene temeljita skepsa i rezerviranost, a ponegdje i otvoreno negiranje ili prezir prema nužnim sredstva dolaženja do istine i znanja, a to su osjetilnost i iskustvo. Od Platona, preko Descartesa i Berkeleya pa do Hegela takvo shvaćanje spoznaje nije tek jedno od mogućih, nego i uvjerljivo prevladavajuće filozofijsko stajalište.

To nepovjerenje u osjetila Nietzsche ocjenjuje jednom od najvećih filozofijskih predrasuda.²⁰ Filozofi su uočili da ih ono osjetivo na određene načine ponekad vara i da je osjetilna spoznaja ograničena i neizvjesna. Iz toga su zaključili da iza onog što je prolazno i

¹⁷ F. Nietzsche, *Volja za moć*, 251.

¹⁸ Isto, 267.

¹⁹ Dobar pregled genetičke ili razvojne epistemologije pružila je Leslie Smith u 3. poglavlju *Cambridge Companion to Piaget* (ur. Muller, Carpendale i Smith) iz 2009.

²⁰ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 53.

pojavno postoji nešto postojano i trajno – nepromjenjivi svijet do kojeg se ne dolazi osjetilnim opažanjem, nego mišljenjem, te ga proglasili istinskim ili zbiljskim bitkom. Nietzsche u njihovom nepovjerenju u vidljivi s jedne i povjerenju u nevidljivi svijet s druge strane („bog“, „bitak“, „ideje“) vidi klevetanje i umanjivanje života, a razloge iz kojih svijet dostupan osjetilima označuju prividnim vidi kao one koji zapravo opravdavaju njegovu zbiljnost.²¹ Uostalom, kad bismo mogli doseći pretpostavljeni svijet po sebi i istine koje važe neovisno o nama, takav bi svijet i dalje mogao biti manje vrijedan i manje koristan nama.²² Dakle, za Nietzschea su ljudi podcijenili ono što dobivaju putem osjeta i instinkta, dok su precijenili, a to znači apsolutizirali i postvarili, ono što je samo mislivo. U filozofiji prezren „svijet pojava“ zapravo je uvjet opstanka života, ljudskog života i života općenito,²³ a samim tim i preduvjet naših istina.

U predočavanju nekog drugog svijeta onkraj „ovog“, „prividnog“ svijeta Nietzsche vidi simptom s jedne strane temeljite nezahvalnosti, a s druge dekadencije – života koji propada²⁴ jer se odvaja od svog prirodnog, instinktivnog i spontanog temelja.

2.4. Suprotnost subjekt-objekt i stvar o sebi

Nietzscheova kritika jezika i pojmovnog mišljenja, pa samim tim i mišljenja kao nedostatnog, aproksimativnog, zbrkanog i zapravo atavističkog procesa²⁵ posebno se odnosi na temeljne ontologijske pojmove i distinkcije u dotadašnjoj filozofijskoj tradiciji. Ilustrirajući nemogućnost objektivnog pristupa zbilji, bilo na posredan ili na neposredan način, Nietzsche ne završava tek sa zaključkom kako su doživljaji subjektivni. Naprotiv, pretpostavka o subjektivnosti, odnosno zaključak da je u kartezijanskoj sintagmi „ja mislim“ ono *ja* uzrok onog *mislim* tek je interpretacija²⁶ koja je proizašla iz uvjerenja da iza djela mora postojati *nešto* što djeluje. Uostalom, za Nietzschea je i sam pojam subjekta, uz koji se vežu određene pretpostavke

²¹ Friedrich Nietzsche, *Sumrak idola*, Demetra, Zagreb, 2004., 20-21.

²² F. Nietzsche, *Volja za moć*, 276.

²³ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 53.

²⁴ F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 20-21.

²⁵ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 32.

²⁶ F. Nietzsche, *Volja za moć*, 241.

poput cjelovitosti, usmjerenosti ili stalnosti, plod zablude na koji smo se naviknuli i prihvatili ga kao neupitnog. Zapravo, u samom mišljenju ne možemo pronaći pravilnosti – svijetom kročimo nesvjesni svojih želja, nadanja, strahova, kompleksa, zaključaka, opravdanja, vizualizacija i drugih mentalnih procesa, kao i njihove eventualne međusobne povezanosti i utjecaja.²⁷ „Unutarnje iskustvo“ zapravo ništa ne uzrokuje – ono je tek *posljedica*, reakcija na podražaje iz okoline. Bol i uroda sami po sebi ne uzrokuju djelovanje, nego su tek atomiziran i najčešće kratkotrajan i neregistriran odgovor odnosno refleks organizma. Svijest nije temelj ljudskog bića, njegovo ishodište ni njegova svrha, nego sredstvo za komunikaciju – odnos prema utjecajima iz vanjskog svijeta i reakcija na njih.²⁸ Kauzalnost je složenija nego što mislimo, a samo mišljenje ne odvija se na način na koji ga predočavaju epistemolozi. Stav da mišljenje uzrokuje djelovanje kronološka je inverzija,²⁹ a Nietzsche to dosljedno zagovara i u stavu da moral nije nikakav temelj, nego posljedica djelovanja, proizašla iz potrebe za njegovom legitimacijom.³⁰

Neutemeljena pretpostavka o jedinstvu nije ograničena samo na pojam subjekta, nego je dio ljudskog odnošenja spram svijeta uopće. Iz „načela ekonomije“ ili *simplex sigillum veri*³¹ apstrahiramo, kategoriziramo i nazivamo stvari, sintetiziramo i objedinjavamo,³² nakon čega postvarujemo vlastite umotvorine, vjerujući da se iza baš onih određenja koja smo sami donijeli za neke specifične, nama relevantne stvari, krije neka bit koja postoji po sebi i za sebe, neovisno od nas – „Ukratko: i bit neke stvari samo je *mnijenje* o toj 'stvari'. Ili dapače: ono '*slovi*' pravo je '*to jest*', jedino '*to jest*'.“³³ Ljudska perspektiva na svijet – s ljudskim osjetima, razumom, jezikom itd. – tek je jedna od mogućih i ne postoji kriterij izvan nje koji bi joj mogao dodijeliti povlašten položaj. Nijedna perspektiva nije ispravna po sebi, može biti samo ispravna za nekog ili u odnosu prema nečem određenom, u određenim okolnostima. Nema „ispravne percepcije“,

²⁷ Isto, 237-238.

²⁸ Isto, 256.

²⁹ Isto, 238-239.

³⁰ Isto, 206.

³¹ Isto, 261.

³² Isto, 272.

³³ Isto, 272.

odnosno „adekvatnog izraza subjekta u objektu“.³⁴ Iz tog razloga ne možemo uopće govoriti o stvarima o sebi. „Bit stvari“ za nas može biti samo *naše mišljenje* o njima. Nadalje, u procesu mišljenja tu stvar zamišljamo *odvojenu* od drugih stvari, no samim tim joj zapravo uskraćujemo i njena svojstva – koja imaju svoje mjesto i smisao samo u odnosu na svijet u kojem stvar postoji. „Dakle, ne postoji stvar bez drugih stvari; dakle, ne postoji *stvar o sebi*“.³⁵

2.5. Činjenice i interpretacija

Kako nema stvari po sebi, nego su one tek za nas ono za što ih mi držimo da jesu, izvan naše interpretacije zapravo nema znanja, a čak i samo znanje je određena interpretacija, proistekla iz posebne perspektive. Do činjenica ne dolazimo, nego ih uspostavljamo s obzirom na prethodno usvojene obrasce spoznaje, koji se sastoje od prepoznavanja sličnosti i svođenja nepoznatog na poznato, a ne nužno otkrivanja novog.³⁶ One su proizvod naše interpretacije zbilje. Već spomenuti primjer iz *O istini i laži u izvanmoralnom smislu* može pomoći u razumijevanju rečenog:

„Kad netko jednu stvar sakrije iz grma te je zatim tamo opet traži i pronade, tad u tom traženju i pronalaženju nema mnogo toga za slaviti. Tako međutim stoji s traženjem i pronalaženjem 'istine' unutar okruga uma. Kad načinim definiciju sisavca, te potom, po pregledu jedne deve izjavim: 'gle, sisavac', tad se time doduše na svjetlo iznosi neka istina, ali je ona ograničene vrijednosti. Ona je skroz antropomorfna i ne sadrži ni jednu jedinu točku koja bi bila istinita 'po sebi', zbiljska i važeća općenito, van obzira na čovjeka.“³⁷

Ipak, može li se imenovanje, opisivanje i sistematizacija svijeta svesti na ponavljanje predvidljivih shema? Nietzscheov redukcionizam na ovom mjestu zapravo ne pomaže uvjerenju u nemogućnost izvođenja zaključaka o subjektu iz njegovog unutarnjeg iskustva. Uostalom, to što su u procesu spoznaje prepoznatljive određene sheme usvajanja ne znači da nema usvajanja novog znanja, nego da je određena razina poznatog u nepoznatom nužna kako bi nam ono uopće bilo shvatljivo.

³⁴ F. Nietzsche, *O istini i laži*, 15.

³⁵ F. Nietzsche, *Volja za moć*, 272.

³⁶ Isto, 246.; F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 32.

³⁷ F. Nietzsche, *O istini i laži*, 14.

Razlog za ono što pronalazi kao redukcionistički, egocentričan i naivan pristup zbilji Nietzsche opisuje u *Sumraku idola* kao ljudsku potrebu za određenom razinom kognitivne izvjesnosti i sigurnosti nasuprot potencijalno prijetećim spoznajama. Kako *horror vacui* postaje nepodnošljiv, ljudi na pitanja koja ih interesiraju pronalaze priručne i često smirujuće, svrsishodne odgovore.³⁸

2.6. Bitak i bivanje

Potreba za apstrahiranjem, poimanjem, mjerenjem i izračunavanjem pojavnog svijeta vodi do uspostave pojma biti (esencije). Stvari se iz pragmatičnih razloga poput brojanja, uspoređivanja, opisivanja i sličnog promatraju kao čvrste i nepromjenjive, dok se promjena kojom je svijet kao cjelina prožet apstrahira i prevodi u odvojene predstave o prostoru, vremenu i kretanju. Unatoč tome što su ti procesi nerazlučiv dio zbilje koja je u stalnoj promjeni i postajanju, promatramo ih kao odjelita svojstva čvrsto postojeće, jedne i nepromjenjive „zbilje“.³⁹ Predstava o objektivnosti i stalnosti s jedne je strane rezultat ranije opisane potrebe, a s druge neosjetljivosti na promjene koje su za čovjeka prebrze ili prespore.⁴⁰ Naša perspektiva na svijet, koja je proizvela logiku i matematiku, znanosti koje uključuju zamišljene, idealne predmete, barata s onim što je nepromjenjivo, dok se svijet zapravo sastoji od promjena i nestabilnosti, trajno zahvaćen kaosom bivanja.⁴¹ Ta kritika fetišizma nepromjenjivog, vječnog i idealnog u odnosu na prolazno i pojavno povezana je s Nietzscheovim veličanjem osjetilnosti kao nezaobilaznog puta do spoznaje, što možemo jasno zaključiti iz jednog pasusa iz *Sumraka idola*:

„Smrt, mijena, starost, baš kao i rađanje i rast za njih su prigovori – čak opovrgnuća. Ono što, jest, to ne biva; ono što biva, to nije... Pa ipak svi oni, makar iz očajja, vjeruju u biće. Ali budući da ga nikako ne mogu dohvatiti, traže razloge zašto im se ono uskraćuje. 'Mora biti da

³⁸ F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 32-33.

³⁹ F. Nietzsche, *Volja za moć*, 228-229.

⁴⁰ Isto, 273.

⁴¹ Isto, 252-253.

su privid i varka ono što nas priječi da spoznamo biće: gdje li se krije varalica?' – 'Imamo ga', uzvikuju oni sretno, 'to je osjetilnost! (...)'.⁴²

Osjetilnost, za razliku od pojmova, osjeti mijenu i bivanje, dok ti isti procesi zapravo narušavaju pojmovno obuhvatljivost svijeta, njegovu svodljivost na čvrste i odjelite odnose i kategorije.

⁴² F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 17.

3. Kritika morala

Kako perspektivizam nije isključivo epistemologijska doktrina, nego stav prema životu i zbilji koji ima i etičke posljedice, važno je osvrnuti se na one dimenzije Nietzscheove etike koje podrazumijevaju i počivaju na perspektivizmu. Genealogija morala, filozofijska metoda kojom se Nietzsche koristi u dekonstrukciji moralnih načela, sadrži perspektivistički pogled na moral, što uključuje i kritiku moralnih pojmova i „moralnih činjenica“ koje ovise o perspektivi, odnosno interesu. Iako Nietzscheov perspektivizam možemo načelno razumjeti bez njegove etike,⁴³ dočim obrnuto recimo nije slučaj, ipak se puni smisao Nietzscheovog perspektivizma očituje tek u genealogijskog dekonstrukciji morala.

3.1. Filozofija i moral

Dio partikularnosti ljudske perspektive je i to da ona ima potrebu samu sebe uzdizati na razinu općevažećeg i zakonodavnog, objektivnog mjerila stvarnosti, a tako i podići moral na razinu predmeta kojem je tobože moguće znanstveno pristupiti.⁴⁴ U *S onu stranu dobra i zla* Nietzsche opovrgava filozofiju morala kojoj nedostaje komparativna perspektiva kojom bi došla do uvida kako je pronalazak „osnova morala“ preuzetan zadatak, jer – povrh toga što je pojam morala samo skup interpretacija – takav zadatak značio bi svođenje svih morala na jedan. Nietzsche smatra da su filozofi to najčešće i činili, opravdavajući time moral svog vremena i mjesta.⁴⁵

Važno je imati na umu i to da Nietzsche zapravo ne zagovara odustanak od filozofijskog bavljenja moralom – nego samo od onog što shvaća kao filozofijsko moraliziranje, potrebu iz koje je po njemu i proizašla potraga za „osnovama morala“, odnosno nekim izvornim moralom. Nasuprot tome, predlaže *genealogiju morala* – historijski pristup koji pretpostavlja osjećaj za

⁴³ Nietzsche u djelu *O istini i laži u izvanmoralnom smislu* izlaže svoju perspektivističku poziciju bez ikakvog ozbiljnijeg zalaženja u pitanje morala.

⁴⁴ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 112-113.

⁴⁵ Isto, 154.

različite perspektive različitih povijesnih epoha.⁴⁶ Time se odmiče od dotadašnjeg pristupa proučavanju morala, odbacujući njegove temeljne pretpostavke: moralne vrijednosti *nisu* ni univerzalne, ni nepromjenjive, ni intrinzične. Dapače, ne postoji samo jedan moral, nego ih je onoliko koliko je iza njih svrha s kojima se primjenjuju. Radi se o promjenjivom i konvencionalnom sustavu pravila koji služi određenoj skupini.⁴⁷ Ovakav ili onakav moral sa svojim propisima nije vrijednost sama po sebi, nego sredstvo, a jedno od pitanja koja vrijedi postaviti je „što nam moralni sudovi govore o ljudima koji ih izriču?“.⁴⁸ Što, dakle, izriču pojedinci kad zagovaraju određeni moral?

Prije svega, izriču određeni oblik prinude i ograničenja nad svim subjektima koji su tom moralu podređeni i podizanje partikularnih principa poput poslušnosti na razinu općosti.⁴⁹ Naizgled paradoksalno, upravo iz tog razloga Nietzsche moral vidi kao nužan, pošto su za njega nesloboda i arbitrarnost prisile nužni preduvjeti za razvoj istinski slobodnih duhova⁵⁰ koji uz to znaju i vrijednost slobode, kako ističe i u *Sumraku idola*:

„Najviši tip slobodnog čovjeka valjalo bi tražiti tamo gdje se neprestano prevladava najveći otpor: pet koraka daleko od tiranije, tik uz prag opasnosti od ropstva. (...) Prvo načelo: mora postojati nužnost da se bude jak: inače se to nikad ne postaje.“⁵¹

Unatoč tome što Nietzsche smatra da je moral vrijedan filozofijskog promišljanja, način na koji to čini najbolje je označiti kao *problematiziranje*. Moralnost kao takva je problem, ne na način da ju je potrebno ili moguće dokinuti, nego temeljito preispitati, što uključuje i njena ishodišta, kao i motivaciju iza moralnih sudova te moralnih sustava u cjelini. To podrazumijeva da bi filozofi koji na takav – *genealogijski* način pristupaju moralu, zapravo trebali biti *imoralisti*, indiferentni prema moralnim sustava, odnosno „s onu stranu dobra i zla“.⁵²

⁴⁶ John Richardson, „Nietzsche Studies as Historical Philosophizing“, *Journal of Nietzsche Studies*, 49 (2), 2018, 271-277, ovdje 274.

⁴⁷ Rex Welshon, *The Philosophy of Nietzsche*, Acumen Publishing Limited, Chesham, 2004, 18.

⁴⁸ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 113-114.

⁴⁹ Isto, 114.

⁵⁰ Isto, 114-116.

⁵¹ F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 68.

⁵² F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 176.

3.2. Moralni ideal

Nietzscheov stav koji pretpostavlja da se moralnost mora obrazovati kako bi ju samo istaknuti pojedinci mogli nadići najviše se usmjerava prema suvremenicima.⁵³ Većinu ljudi promatra kao nepromišljenu, poslušnu i neproduktivnu te smatra da se zahtjev za jednakopravnošću ne temelji na naravi čovjeka, čime se na političkom planu smješta veoma daleko od zagovornika demokracije i prirodnih prava, poput primjerice Rousseaua i Milla.

Filozof se, tvrdi, iz većine najviše ističe ne talentom ni znanjem, nego upravo stavom prema životu koji se ne podvrgava vanjskim zakonima i mjerilima, a sebe ne promatra kao točku u linearnoj i predvidljivoj evoluciji države, rase ili znanosti, nego kao nešto iznimno, vrijedno i neponovljivo.⁵⁴ Ideja *bivanja* prikazana u prethodnom poglavlju bitna je ne samo za shvaćanje Nietzscheove slike svijeta i lakše usvajanje njegovih epistemologijskih pretpostavki, nego i za njegovo shvaćanje autentičnosti artikulirano u *Radosnoj znanosti*:

„Mi pak želimo *postati oni koji jesmo* – novi, jednokratni, neusporedivi, vlastiti zakonodavci, tvorci sebe samih.“⁵⁵

Za Nietzschea, dostojni pojedinci formiraju se nasuprot većinskom ukusu i, za razliku od većine koja „dobrodušno gleda“ i „pušta da stvari teku kako teku“,⁵⁶ one su u procesu *postajanja onim što jesu*, vedro pristajući na nesigurnost sudbine (*amor fati*),⁵⁷ prepoznajući i usvajajući princip *bivanja* nasuprot okoštanim i u suštini tuđim (društvenim) idealima. Nasuprot tome, zadatak filozofa stoga bi trebao biti stvaranje vrijednosti – on je svoj vlastiti zakonodavac,⁵⁸ a ideali morala, znanja ili sreće uspostavljeni su u kolektivnim predstavama i nešto tako razgranato i sveobuhvatno kao ljudska svrha ne može se svesti na takve napatke i

⁵³ Najviše zapravo prema sunarodnjacima kojima prebacuje nacionalizam, antisemitizam, militarizam i pretjeranu poslušnost, kao i prema ženama, socijalistima, Englezima itd., o čemu piše na više mjesta, a posebno u *Sumraku idola* i *S onu stranu dobra i zla*.

⁵⁴ Friedrich Nietzsche, Schopenhauer kao odgajatelj, Matica hrvatska, Zagreb, 2003., 5-6, 42.

⁵⁵ Friedrich Nietzsche, *Radosna znanost*, Demetra, Zagreb, 2003., 171.

⁵⁶ F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 60-61.

⁵⁷ Claire Kirwin, „Nietzsche's Ethics“, <https://iep.utm.edu/nietzsches-ethics/> (pristup: 9.8.2023.)

⁵⁸ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 154-155.

maksime. Oslobođenjem od takvih ideala ponovno se uspostavlja *nevinost bivanja*.⁵⁹ Takvo oslobođenje ne samo da ne znači da čovjek nema svrha izvan sebe, nego i to da nije svrha ni samom sebi. Neizvjesnost i kaotičnost svega što jest u pitanje dovodi i sam pojam svrhe.

Nasuprot tendenciji podvrgavanja⁶⁰ čovjeka nekim prethodno određenim svrhama, Nietzsche umjetnost smatra jednim od glavnih čimbenika oslobođenja.⁶¹ Umjetnost i mit vidi kao izričaje autentičnosti nasuprot predvidljivosti i rigidnosti znanstveno proračunatog i nadasve moralnog svijeta, kao svojevrsne enklave prirodnosti i spontaniteta. Radi se o prostorima koji bi trebali ostati izvan imperativa očigledne i neposredne svrhovitosti, iako svaki umjetnički projekt za sebe nešto saopćava, a veličina umjetnosti je u hrabrosti tog saopćavanja. Borba protiv svrhe u umjetnosti nije, dakle, borba za besciljnu umjetnost ili umjetnost bez ikakvog značenja, nego „borba protiv moralizirajuće tendencije u umjetnosti“.⁶² U hrabrosti umjetničkog saopćavanja Nietzsche vidi onu uzvišenu usamljenost koja predstavlja njegovu viziju čovjeka. Umjetnik u svom radu nije vođen ni vanjskom prisilom, ali ni vlastitom slobodnom voljom, nego vlastitom *unutarnjom nužnošću*. Drugim riječima, nužnost u stvaralaštvu postaje umjetnikova slobodna volja – sve druge potrebe, od socijalnih do fizioloških, on će u tom trenutku zanemariti ili odgoditi.⁶³

3.3. Namjera i odgovornost

Kad kritizira moral, vrijedi imati na umu da Nietzsche uglavnom shvaća moral na deontologijski način i kritizira zapravo ono što danas poznajemo kao deontologijsku predstavu o moralu. Moral kao takav, smatra, nastao je kad se usvojila pretpostavka o tome da vrijednost djelovanja proizlazi iz vrijednosti njegove namjere.⁶⁴ Nasuprot tome, preporučuje da u

⁵⁹ F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 35.

⁶⁰ Isto, 35.

⁶¹ Isto, 80-81.; F. Nietzsche, *O istini i laži*, 18-19.

⁶² F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 58-59.

⁶³ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 158.

⁶⁴ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 49.

djelovanju treba gledati upravo ono što *nije namjeravano*. Namjeru shvaća kao znak ili simptom koji je potrebno interpretirati i koji skriva više no što otkriva.

Međutim, nakon što smo saznali uz koju povijesnu okolnost Nietzsche veže nastanak morala, moramo postaviti i pitanje kako i zašto je do morala, odnosno do prelaska s tumačenja djelovanja prema posljedicama na tumačenje prema namjeri uopće došlo. Nietzsche, naime, u moralu, kao i u religiji, vidi sredstva za osujećivanje i podčinjavanje čovječanstva⁶⁵ koja naglašavaju namjeru kako bi, putem pojmova subjekta i slobodne volje, mogla uspostaviti odgovornost za neki čin.⁶⁶ Sama institucija odgovornosti (utvrđivanja krivnje) po Nietzscheu je *simptom*, legitimacija, koja prikriva pravi interes onih koji su ju uspostavili – nagonsku volju za kažnjavanjem.⁶⁷ Odgovornost se oslanja na niz upitnih pretpostavki, poput one da je subjekt kao neka cjelina uzrok misli. Za njega je, kako je ranije istaknuto, subjektivnost interpretacije proizašla iz krnje, pojednostavljene i netočne predstave, do koje se došlo iz želje za popunjavanjem spoznajne praznine – nešto mora uzrokovati događaje, a sve što u svijetu postoji moralo je imati uzrok, shvaćen na jednosmjernan i neposredan, dakle na reduciran način. Tako je i bog iz umirujuće svrhe služio kao krajnji subjekt i uzrok. No unatoč tome što se zapravo radi o konvencijama i fikcijama nastalima iz ograničenosti ljudske perspektive, pojmovi poput subjekta, uzroka i slobodne volje, dakle, nisu nastali *ex nihilo*, nego radi utemeljenja odgovornosti i mogućnosti kažnjavanja. To će reći da navedena *ograničenost* nije samo *manjak*, nego sadrži i pozitivno, tj. instinktivno, predracionalno ili nagonsko određenje i motivaciju iz koje rezultira koje ćemo znanje imati i koje pojmove koristiti.

⁶⁵ F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 36.

⁶⁶ Isto, 34.

⁶⁷ F. Raffoul, *The Origins of Responsibility*, 114.

4. Mogućnosti i granice perspektivizma

Jedan od najvećih problema s kojim se susreću oni koji žele dobiti pouzdane i neposredne uvide u to što je perspektivizam i koji je njegov opseg jest činjenica da Nietzsche vrlo rijetko o njemu izričito pisao. Neka od mjesta na kojima se pojam izričito spominje nalaze se u *Volji za moć*⁶⁸ i u *Radosnoj znanosti*⁶⁹. Ipak, uz pomoć drugih izvora moguće je dobiti jasniju sliku. Tako, primjerice, u *S onu stranu dobra i zla* Nietzsche ističe kako život postoji samo na temelju perspektiva i pojava te kako je zapravo besmisleno htjeti se uzdići iznad osjeta.⁷⁰ Perspektivistički pristup istini lakše ćemo shvatiti ukoliko ga promatramo u opreci prema apsolutističkom pristupu. Naime, apsolutizam zagovara da tvrdnja, ukoliko je istinita, istinita je za sve, dočim u perspektivističkom tvrdnje, ukoliko su istinite, to mogu biti samo unutar određene perspektive, dok u drugim perspektivama ne moraju.⁷¹ U nastavku ću temeljem dosadašnje sistematizacije predstaviti potencijale Nietzscheovog perspektivizma i na njemu utemeljenog genealogijskog pristupa.

4.1. Kritički potencijal perspektivizma

Ovo se poglavlje ne ograničava na kritički potencijal Nietzscheovog perspektivizma *per se*, nego uključuje i Nietzscheove kritičke projekte koji pretpostavljaju perspektivizam, odnosno stajalište da perspektiva određuje karakter pojave.

Kritika pojmovnog mišljenja i jezika dovodi u pitanje, pa i poriče pretpostavku o jeziku kao neograničenom vrelu izražajnih mogućnosti i sredstvu za objektivno zahvaćanje svijeta. Jezik je u principu sredstvo stvoreno za komunikaciju znakovima radi lakšeg preživljavanja, a kako su život i odnosi postali složeniji, tako se i jezik razvijao i pružao sve više izražajnih mogućnosti. Međutim, unatoč tome što je jezik ljudsko oruđe, on nipošto nije proizvod svijesti, nego obrnuto – svijest je proizvod jezika i postajala je složenija s usložnjavanjem života i jezika

⁶⁸ S. D. Hales i R. C. Welshon, „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“, 102.

⁶⁹ F. Nietzsche, *Radosna znanost*, 194.

⁷⁰ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 53.

⁷¹ S. D. Hales i R. C. Welshon, „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“, 105-106.

koji ga je pratio⁷². Filozofi na svijest gledaju kao na polaznu točku i osnovu, univerzaliju ljudske prirode, a ona je zapravo funkcionalni derivat ljudskog jezika, dok su i jezik i svijest posljedica ljudske potrebe za saopćavanjem.

Kako u Nietzschea svijest nije bitno ljudsko svojstvo, nego svojstvo *proizašlo iz života*, tako ona zapravo nije ni fiksna ni ahistorijska, nego se mijenja kako se mijenjaju zahtjevi života. Shodno tome, u pitanje dolaze ideje o ljudskoj prirodi i težnja za uspostavom normativnih načela temeljenih na njoj. Nasuprot takvim idejama, mnoštvenost *perspektiva* pruža uporište prihvaćanju stava da se ljudsko ne nalazi u nekom idealu (moralnom, intelektualnom i sl.), nego u njegovom povijesnom bivanju.

Neprihvatanje zadanih predstava o čovjeku i njegovoj ulozi u svijetu, ali ni drugih naslijeđenih interpretacija stvarnosti ili nekog njenog aspekta, otvara prostor za nove poglede i nove interpretacije, čime se ujedno relativizira težina postojećih interpretacija i one gube svoju normativnu snagu. Nietzscheova *etika razlikovanja* ipak je individualistički usmjerena, a time i manje usmjerena na društvene ili političke rezultate opisanog procesa, a više na vrijednost nepristajanja, neprihvatanja i *nepripadanja* kao pretpostavki autonomnog života.

Kritizirajući pojmovno mišljenje, Nietzsche ne samo da odbacuje niz u filozofiji uvriježenih opreka – recimo, između subjekta i objekta, pojave i stvari o sebi, teorije i prakse, te između prividnog i istinskog svijeta. Štoviše, on opreke tumači kao mentalne fikcije nastale iz potrebe za pojednostavljivanjem zbilje u skladu s načelom *simplex sigillum veri*. Smatram da je danas artikulacija utemeljene kritike binarnih modela razmišljanja⁷³ izrazito potrebna u razmatranju pitanja identiteta, ali i, primjerice, u transhumanističkim promišljanjima dihotomije ljudsko-neljudsko.

Unatoč tome što Nietzsche nije imao neposrednih filozofskih nasljednika, pa ne možemo govoriti ni o nitzscheanskoj tradiciji, rad Michela Foucaulta posebno odražava i reaktualizira duh Nietzscheove kritike, a njegova genealogijska metoda uvelike je inspirirana Nietzscheovom⁷⁴. Oba filozofa izvor pojmova i vrijednosti pronalaze u kulturnim praksama iz

⁷² F. Nietzsche, *Radosna znanost*, 192-194.

⁷³ Kritika binarnih modela razmišljanja navodi se i na početku Fitzsimons, P., *Nietzsche, Ethics and Education*

⁷⁴ Peter Fitzsimons, *Nietzsche, Ethics and Education: An Account of Difference*, Sense Publishers, Rotterdam/Taipei, 2007., 110.

kojih su proizašli⁷⁵, a njihovu svrhu u služenju diskursima moći, smatrajući znanje i istinu eksponentima i sredstvima njene legitimacije.⁷⁶ Na tragu Nietzscheove kritike esencijalizma, Foucault ističe razliku između dvije vrste potrage za izvorima: potragu za iskonom i za *bezbrojnim počecima*. Ideja bezbrojnih početaka potrebna je kako bi se razlučili slojevi kulturnih, političkih, povijesnih i drugih interpretacija zbilje.⁷⁷

4.2. Odgojno-obrazovni potencijal perspektivizma

Ovo poglavlje rada sadržava razmatranje odgojnog potencijala Nietzscheovog perspektivizma, dok će se u raspravi u kontekstu Nietzscheovog nasljeđa u obrazovnom kontekstu pojaviti i neki drugi momenti. Također, ukoliko je potpoglavlje o kritičkom potencijalu više usmjereno na perspektivizam kao polazište u preispitivanju povijesti filozofije, odgojni potencijal perspektivizma usmjeren je na njegove pozitivne odrednice i oblikovanje drugačijeg pristupa u mišljenju, koji je Nietzsche najavio u *S onu stranu dobra i zla*. „Nove filozofe“ on opisuje kao „prijatelje istine“, ali ne i „dogmatiste“, koji bi svoju istinu htjeli proglasiti univerzalno važećom. Ono što je univerzalno i dostupno svakome za Nietzschea malo vrijedi, a željeti biti u skladu i slaganju većinom vidi kao znak lošeg ukusa.⁷⁸

Znajući da dobro i zlo nisu pojmovi koji se odnose na nešto transcendentno, odnosno da nema moralnih činjenica, nego samo moralnih interpretacija, dolazimo u priliku osvijestiti uvjete u kojima postupke i ljude tumačimo kao dobre ili zle i uvidjeti pragmatičnost morala. To istovremeno ne znači odbaciti normativnu snagu i važenje svih moralnih uzusa, nego osvijestiti njihovu konvencionalnost kako oni ne bi postali restriktivni, odnosno protivni životu kojem bi trebali služiti. Ne postoji istina, znanje, dobro ili zlo po sebi i kao takvo, a mnoštvo mogućih morala ne da se svesti ni podrediti aktualno dominantnim shvaćanjima. Za razliku od relativizma perspektivizam ipak hijerarhizira perspektive; najpotpunijima se smatraju one koje „na dostatan način opisuju prirodu svijeta i našeg sudjelovanja u njemu“, a posjedovanje takve

⁷⁵ Isto, 110.

⁷⁶ Isto, 109.

⁷⁷ Mahon, u P. Fitzsimons, *Nietzsche, Ethics and Education*, 110-111.

⁷⁸ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, 60-61.

perspektive znači s jedne strane nadilaženja užih interpretacija, a s druge napuštanje mogućnosti apsolutnog mjerila ispravnosti kao tek jedne od naslijeđenih fikcija.⁷⁹

Misli kojima je Nietzsche utjecao na poststrukturalizam, poput perspektivizma, genealogije i historijskog filozofiranja, moguće je prevesti i u obrazovni kontekst. Giroux predlaže kritički model obrazovanja, koji uključuje preispitivanje konstrukcije postojećih narativa, njihovih modela legitimacije, epistemoloških i političkih pretpostavki te načina na koje one reguliraju ukupno moralno i socijalno iskustvo.⁸⁰ Shvaćanje da znanje ne postoji izvan perspektive i da zbilja nema objektivnog ni univerzalnog arbitra potiče, primjerice, učenika ili studenta koji se upoznaje s Nietzscheovom filozofijom, ali i svakoga tko joj pristupa, da postavi pitanje o tome od čega se svaka perspektiva sastoji i na koje načine perspektive kao lokusi moći⁸¹ stječu legitimnost i nameću interpretacije, odnosno *propisuju* ispravan način tumačenja onih segmenata zbilje koji su zahvaćeni njihovim interesom. Na tragu shvaćanja znanja kao legitimne i trenutno važeće interpretacije, a nastavljajući se na Nietzscheovu genealogiju morala, Foucault predstavlja gnoseološki emancipacijsku metodu koja se sastoji od pobune „podređenih znanja“, a svoj filozofski pristup temelji na jedinstvu erudicije i lokaliziranih interpretacija u pružanju alternative prevladavajućim režimima mišljenja.⁸² Jedan od primjera dominantnog tumačenja koji Fitzsimons ističe je pojam *anomije* – neposjedovanja vrijednosne hijerarhije i nemogućnosti uređivanja i usmjeravanja vlastitih želja i ideala. U okviru implicitne i normirane racionalnosti, stanje anomije shvaćeno je kao patologija i nešto što iziskuje intervenciju, a samim tim i nelegitiman, neispravan oblik egzistencije.⁸³ Drugim riječima: ukoliko je netko ocijenjen kao anomičan, s njim nešto nije u redu; u humanijoj inačici: ukoliko je netko anomičan, nešto nije u redu s društvom ili sustavom.

4.3. Ograničenja i nedosljednosti perspektivizma

⁷⁹ Usp. Tsarina Doyle, „Nietzsche on the Possibility of Truth and Knowledge“, *Minerva – An Internet Journal of Philosophy*, 9, 2005, 261-286, ovdje 282.

⁸⁰ H. Giroux u P. Fitzsimons, *Nietzsche, Ethics and Education*, 105.

⁸¹ Izraz je preuzet iz Hales, Welshon, „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“ u kojem se perspektive kao lokusi moći analiziraju na stranici 107.

⁸² M. Foucault u P. Fitzsimons, *Nietzsche, Ethics and Education*, 111.

⁸³ Vidi P. Fitzsimons, *Nietzsche, Ethics and Education*, 114-115.

4.3.1. Perspektivistički paradoks

Hales i Welshon u svom radu iz 1994. jasno pokazuju u čemu se sastoji paradoks perspektivizma. Naime, prihvatimo li osnovnu pretpostavku perspektivizma – to da postoje tvrdnje koje su istinite u nekim, a neistinite u nekim drugim perspektivama, onda sama ta tvrdnja postaje tvrdnja koja je istinita u svim perspektivama, odnosno tvrdnja perspektivizma je apsolutno važeća i utoliko negira perspektivizam. S druge strane, ukoliko je perspektivizam istinit samo u nekim perspektivama, onda je apsolutizam, njegov antipod, istinit u drugim perspektivama. To, opet, poništava apsolutizam koji ne može biti istinit ako nije istinit za sve perspektive; drugim riječima, i dalje u tom slučaju za sve tvrdnje postoje perspektive u kojima su istinite i one u kojima nisu istinite. U tom slučaju perspektivizam je istinit u svim perspektivama, a to znači, kako je već rečeno, da se poriče i da je neodrživ. Ipak, autori ističu kako je Nietzsche bio svjestan paradoksa i kako nigdje nije naglašavao kako je perspektivizam apsolutno istinit.⁸⁴

4.3.2. Perspektivizam, volja za moć i ljudska priroda

Unatoč kritičkom stavu prema dotadašnjim predstavama o ljudskoj prirodi, poznato je da Nietzsche na tom planu nije ostao potpuno neodređen. O volji za moć već je bilo riječi ranije u ovom radu na kraju potpoglavlja o moralnom idealu. Volja za moć kao „bit života“ ukazuje na spontanost i silovitost⁸⁵, što ju čini i destruktivnom i konstruktivnom.

Ukoliko odbacimo dotadašnji (deontologijski) moral s njegovim naredbama i maksimama, koji Nietzsche promatra kao otuđen, neautentičan, i prožet lažima i prijetvornošću, jedini izvor morala ostaje *volja za moć*⁸⁶. Njegovom spoznajnoteoretskom pozicijom barem se djelomično da objasniti i njegova preferencija takvog etičkog rješenja. On ga vidi kao

⁸⁴ Vidi S. D. Hales i R. C. Welshon, „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“, 108-110; R. Welshon, *The Philosophy of Nietzsche*, 105.

⁸⁵ Friedrich Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb, 2004, 134.

⁸⁶ F. Nietzsche, *Volja za moć*, 245.

najizravniji i najspontaniji, najprirodniji izraz morala, a gotovo kao i njegovo odsustvo, što ga istovremeno čini i najiskrenijim.

Etika volje za moći i zakona jačega neminovno rezultira u predstavi o idealnom čovjeku kao egoističnom, sebičnom i nimalo altruistički nastrojenom⁸⁷ što je, kako smo vidjeli, u skladu s Nietzscheovim viđenjem morala, posebice morala njegovog vlastitog vremena, kao simptoma dekadencije. Pritom se ta kritika morala u dobroj mjeri temelji na njegovim uvidima u narav spoznaje. Nietzscheova genealogijska analiza odgovornosti i slobodne volje kao pojmovnih paravana želje za kažnjavanjem unatoč svojoj široj neprihvaćenosti utjecala je na poststrukturaliste poput Foucaulta preko njegovih pojmova *disciplinarne moći* i *biomoći*.⁸⁸ Ipak, što se tiče Nietzschea kao zagovaratelja sebičnosti, smatram da se taj moment njegove filozofije nikako ne smije previdjeti. Richardson će reći da mi zapravo nismo sposobni adekvatno shvatiti njegovu kritiku morala iz razloga što su naše moralne pretpostavke naprosto previše odmaknute od njegovih napada na vrijednost jednakosti i sentiment samilosti, jer mi naprosto ne možemo vidjeti kako bi njegova antidemokratska polazišta bila ne samo društveno prihvatljiva, nego i održiva s načinom na koji danas promatramo sebe, druge te društvo općenito.⁸⁹

⁸⁷ F. Nietzsche, *Sumrak idola*, 62-63.

⁸⁸ Kojiro Fujita, „Force and Knowledge: Foucault’s Reading of Nietzsche“, *Foucault Studies*, 16, 2013., 116-133, ovdje 118.

⁸⁹ J. Richardson, „Nietzsche Studies as Historical Philosophizing“, 276-277.

5. Zaključno razmatranje

Čak i kad je eksplicitan, Nietzsche je ponekad jako rezolutan u prosudbi, samo da bi se kasnije povukao i naizgled tvrdio sasvim suprotno, ali pod nešto drugačijim pretpostavkama. Poznat primjer toga je Nietzscheov naizgled nedosljedan stav o istini,⁹⁰ s kojim se Gemes obračunava, naglašavajući, između ostalog, potrebu razdvajanja između interpretacija njegove deskriptivne (kritičke) i preskriptivne filozofije.⁹¹

Još jedno zanimljivo mjesto, također proizašlo iz nedovoljnog *inputa* samog autora, pitanje je o prirodi perspektiva koje potežu Welshon i Hales – postoje li samo nadindividualne perspektive (znanstvena, religijska, moralna i sl.) ili ima i onih individualnih?⁹² Mogu li perspektive uopće postojati izvan pojedinaca – nositelja osjetila i instinkata? Promatra li Nietzsche nadindividualne perspektive kao puki skup individualnih, koje onda čine neku brojčanu nadmoć i reguliraju javno mnijenje, ili ih vidi kao više od toga? Drugim riječima, je li u tom pogledu bliže nominalizmu ili realizmu? Uzmemo li u obzir konstruktivistički predznak njegove filozofije, smatraju Welshon i Hales, morali bismo se opredijeliti za prvo pa reći da su individualne perspektive primarne.

Dodatna važnost perspektivizma nalazi se u uvidu da mišljenje nije odvojeno od afektivnosti i osjetilnosti. Pristupajući mu na taj način osvješčujemo vlastita individualna ograničenja, ali i shvaćamo uvjetovanost svega što tvrdimo, čime možda postajemo neodlučniji, ali istovremeno blaži i manje brzopleti u zaključivanju, usvajajući nužan filozofski odmak o kojem Nietzsche govori u poznatom pasusu iz *Sumraka idola*. Poziv koji Nietzsche u njemu upućuje jest poziv da se stane i razmisli, s punom sviješću da prvo uvjetuje drugo.

Kod Nietzschea izostaje sustavno izlaganje svojstveno velikim sistemima filozofije nastalim tijekom njene povijesti. Ipak, smatram da takva nesustavnost i nepreglednost njegovog stila ima svoje razloge. Način izražavanja kod Nietzschea dosljedno reflektira sadržaj koji se nastoji izraziti, a Nietzsche je filozof prijeloma i diskontinuiteta. Njegova nepomirljivost prema postojećem, njegove metode i prateća retorika učinile su ga jedinstvenom pojavom u povijesti filozofije. Svojim čitateljima on poručuje da ga kritiziraju, govoreći kako je učitelj na gubitku

⁹⁰ S. D. Hales i R. C. Welshon, „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“, 101.

⁹¹ Ken Gemes, „Nietzsche's Critique of Truth“, *Philosophy and Phenomenological Research*, 52 (1), 1992, 47-65, ovdje 51-53.

⁹² S. D. Hales i R. C. Welshon, „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“, 106.

ukoliko mu učenici ostanu uvijek samo učenici i nikad ne započnu nešto svoje⁹³. Filozofiju budućnosti vidio je kao onu koja neće težiti univerzalnom odobravanju i dogmatizmu, nego ostati u stanju otvorenosti, nedovršenosti, pa i nesavršenosti, u kojima ne postoji neka gotova istina koja bi se mogla tek tako uzeti i prisvojiti, nego se ona manifestira u ljudima i između njih. Kao odgovor na postojeće i moguće dogmatizme vidi filozofsku vrlinu intelektualne skromnosti⁹⁴, koja ne umišlja da može znati istinu po sebi neovisnu o perspektivi spoznaje.

⁹³ F. Nietzsche u P. Fitzsimons, *Nietzsche, Ethics and Education*, 109.

⁹⁴ F. Nietzsche, *Ljudsko, odviše ljudsko*, 12.

6. Literatura

Nietzscheova djela:

Nietzsche, Friedrich, *Ljudsko, odviše ljudsko: Knjiga za slobodne duhove (Svezak prvi)*, Demetra, Zagreb, 2012.

Nietzsche, Friedrich, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Nietzsche, Friedrich, *Radosna znanost*, Demetra, Zagreb, 2003.

Nietzsche, Friedrich, *Schopenhauer kao odgajatelj*, Matica hrvatska, Zagreb, 2003.

Nietzsche, Friedrich, *S onu stranu dobra i zla: predigra filozofiji budućnosti*, AGM, Zagreb, 2002.

Nietzsche, Friedrich, *Sumrak idola*, Demetra, Zagreb, 2004.

Nietzsche, Friedrich, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb, 2004.

Nietzsche, Friedrich, *Volja za moć: Pokušaj prevrednovanja svih vrijednosti*, Mladost, Zagreb, 1988.

Ostala literatura:

Cohen, Andrew Jason, „In Defense of Nietzschean Genealogy“ (Pre-Publication Version), *Philosophical Forum*, 30 (4), 1999, 269-288.

Doyle, Tsarina, „Nietzsche on the Possibility of Truth and Knowledge“, *Minerva – An Internet Journal of Philosophy*, 9, 2005, 261-286.

Fitzsimons, Peter, *Nietzsche, Ethics and Education: An Account of Difference*, Sense Publishers, Rotterdam/Taipei, 2007.

Foucault, Michel, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Pantheon, New York, 1980.

Fujita, Kojiro, „Force and Knowledge: Foucault’s Reading of Nietzsche“, *Foucault Studies*, 16, 2013, 116-133.

- Gemes, Ken, „Nietzsche's Critique of Truth“, *Philosophy and Phenomenological Research*, 52 (1), 1992, 47-65.
- Giroux, Henry, „Postmodernism and the Discourse of Educational Criticism“, *Journal of Education*, 170 (3), 1988, 5-30.
- Hales, Steven D., „Nietzsche on Logic“, *Philosophy and Phenomenological Research*, 56 (4), 1996, 819-835.
- Hales, Steven D. i Welshon, Robert C., „Truth, Paradox, and Nietzschean Perspectivism“, *History of Philosophy Quarterly*, 11 (1), 1994, 101-119.
- Kirwin, Claire, „Nietzsche's Ethics“, <https://iep.utm.edu/nietzsches-ethics/> (pristup: 9.8.2023.)
- Mahon, Michael, *Foucault's Nietzschean Genealogy: Truth, Power and the Subject*, State University of New York Press, Albany, 1992.
- Miner, Robert, „Gay Science and the Practice of Perspectivism“, u: Robert Miner (ur.), *Nietzsche and Montaigne*, Palgrave Macmillan Cham, London, 2017, 43-93.
- Muller, Ulrich; Carpendale, Jeremy I. M. i Smith, Leslie, *The Cambridge Companion to Piaget*, Cambridge University Press, New York, 2009.
- Nehmas, Alexander, *Nietzsche: Life as Literature*, Harvard University Press, Cambridge, 1985.
- Raffoul, François, *The Origins of Responsibility*, Indiana University Press, Bloomington, 2010.
- Richardson, John, „Nietzsche Studies as Historical Philosophizing“, *Journal of Nietzsche Studies*, 49 (2), 2018, 271-277.
- Welshon, Rex, *The Philosophy of Nietzsche*, Acumen Publishing Limited, Chesham, 2004.